
Nenad POKOS
Roko MIŠETIĆ

TEMELJNI
DEMOGRAFSKI
POKAZATELJI
HRVATSKOGA
POGRANIČNOG
POJASA

Premda pogranična ili prigranična područja¹ mogu biti čest i popularan objekt geografskog (političkogeografskog, demogeografskog itd.) istraživanja, u Hrvatskoj je sve donedavno interes za ta područja bio veoma rijedak i nesustavan. Tako je, npr. o demografskim pokazateljima cjelokupnoga hrvatskog pograničnog pojasa do sada objavljen tek jedan rad (Nejašmić, 2008.). Iako danas Hrvatska ima 2 028 kilometara međunarodne kopnene granice koja se pruža prema pet susjednih država, jedan od razloga posvemašnje neistraženosti tog područja proizlazi iz činjenice da je Hrvatska unutar Jugoslavije međunarodnu granicu imala tek s Mađarskom i to u dužini od 329 kilometara. Interes za hrvatska pogranična područja povećan je tek početkom 1990-ih zbog srpske agresije na Hrvatsku koja je dijelom dolazila iz susjednih država upravo preko pograničnih područja dok su nešto kasnije golem interes izazvala "sporna" pogranična područja prema Sloveniji.

Treba napomenuti da u Hrvatskoj ne postoje jedinstveni kriteriji za određivanje pograničnih područja. Tako u već spomenutom radu Nejašmić pograničnim područjem smatra teritorije gradova i općina neposredno uz kopnenu državnu granicu te gradove i općine koji nisu uz samu granicu, uz uvjet da je sjedište udaljeno do 10 km od granice. S druge strane *Sporazum između Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine o pograničnom prometu i suradnji*² pograničnim područjem smatra područje uz zajedničku granicu u dubini od pet kilometara, dok se u sporazumu koji regulira ista pitanja između Hrvatske i Slovenije navode konkretna naselja u kopnenom pograničnom području.³

---

1 U daljnjem tekstu koristit će se nazivi *pogranični pojas*, *pogranično područje* i *pograničje*.

2 Međunarodne novine br. 3 od 20. 4. 2005.

3 *Sporazum između Republike Hrvatske i Republike Slovenije o pograničnom prometu i suradnji* (Međunarodne novine br. 15 od 14. 10. 1997.)

U ovom radu hrvatskim pograničnim pojaskom smatra se područje svih općina i gradova koje je 2001. godine na kopnu graničilo s jednom od susjednih država. Na taj je način izdvojeno ukupno 27 gradova i 99 općina, što je u trenutku posljednjeg popisa stanovništva činilo 23,1% ukupnog broja hrvatskih općina i gradova. U Tablici 1 detaljno je prikazan broj i udio pograničnih gradova i općina po cjelinama koje su određene pograničnim pojasevima prema Sloveniji, Mađarskoj i Srbiji, dok je pogranični pojas prema Bosni i Hercegovini (kao najduži) raščlanjen na tri manja pojasa: sjeverni ili slavonski, središnji ili banovinsko-kordunsko-lički te južni ili dalmatinski.⁴ Kako su osnovna razina analize gradovi i općine, kod pojedinih su se cjelina pojavili metodološki problemi jer tri općine graniče s dvije susjedne države. To je riješeno tako da su te općine smatrane pograničnim pojaskom prema onim državama s kojom imaju dužu granicu. Tako je općina Podturen svrstana u pogranično područje prema Sloveniji (manjim dijelom graniči i s Mađarskom), općina Draž pripada pograničnom pojasku prema Mađarskoj, a ne prema Srbiji, dok se područje općine Drenovci smatra pograničnim područjem prema Bosni i Hercegovini (graniči još i sa Srbijom). Podjela na iste cjeline korištena je i u daljnjoj analizi zbog različite geneze i vremenskog nastanka hrvatskih granica. Kako je već spomenuto, za vrijeme prve i druge Jugoslavije samo je hrvatsko-mađarska granica bila i državna granica (od 1918. odnosno u Baranji i Međimurju od 1920.). Osim toga ta granica pripada jednoj od najstarijih europskih granica jer je rijeka Drava najvećim dijelom već od 10. stoljeća razdvajala hrvatski i mađarski etnikum. Današnja hrvatsko-slovenska granica većim je svojim dijelom, preciznije na Kupi, Žumberačkoj gori i Sutli, višestoljetna granica južnoslavenskih povijesnih zemalja: slovenske Kranjske i Štajerske s Hrvatskom (Klemenčić, 1991.). Pružanje hrvatsko-bosanskohercegovačke granice posljedica je višestoljetne vladavine Otomanskog Carstva nad Bosnom i Hercegovinom. Podrijetlom se izdvajaju dva osnovna granična poteza: sjeverni i zapadni potez ima za osnovicu granicu Hrvatske i Slavonije, odnosno Vojne Krajine prema Otomanskom Carstvu, dok je osnovica južnog graničnog poteza granica Mletačke Dalmacije također prema Otomanskom Carstvu. Iako ovdje nije prikazana kao posebna cjelina, potrebno je napomenuti da hrvatsko-

4 Hrvatska na kopnu u dužini od 25 kilometara graniči i s Crnom Gorom, ali zbog relativno kratke granice na koju izlazi samo općina Konavle to područje nije smatrano zasebnom cjelinom. Uz to, općina Konavle i većim dijelom graniči s Bosnom i Hercegovinom pa je područje te općine smatrano pograničnim područjem prema potonjoj državi.

-crnogorska granica odgovara granici između Dubrovačke Republike, odnosno kasnije austrijske Dalmacije, prema uskom pojasu kod Sutorine kojime je Hercegovina izlazila na more. Naposlijetku, hrvatsko-srbijanska granica u središnjem je dijelu nekadašnja granica Hrvatske i Slavonije prema Vojvodini u Austriji, odnosno Austro-Ugarskoj, dok su granice u Baranji i Srijemu utvrđene 1945. godine (Klemenčić, 1991.).

Ennad POKOS
Roko MIŠETIĆ
**Temeljni demografski
pokazatelji hrvatskoga
pograničnog pojasa**

Tablica 1.
Broj i udio gradova i
općina hrvatskoga pograničnog
pojasa po cjelinama 2001. godine

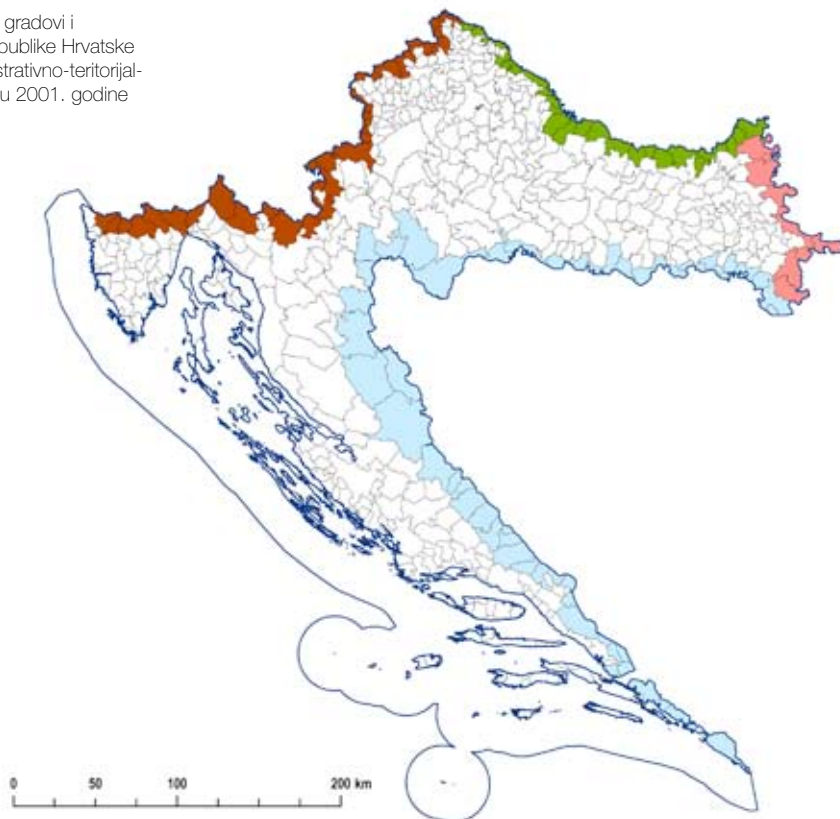
Pogranični pojas		Broj gradova	Udio u ukupnom broju gradova RH	Broj općina	Udio u ukupnom broju općina RH	Ukupno gradova i općina	Udio u ukupnom broju gradova i općina RH
prema Sloveniji		10	8,1	27	6,4	37	6,8
prema Mađarskoj		3	2,4	23	5,4	26	4,8
prema Srbiji		2	1,6	8	1,9	10	1,8
prema Bosni i Hercegovini	<i>sjeverni (slavonski)</i>	3	2,4	17	4,0	20	3,7
	<i>središnji (bano- vinsko-kordun- sko-lički)</i>	1	0,8	9	2,1	10	1,8
	<i>južni (dalmatinski)</i>	8	6,5	15	3,5	23	4,2
	ukupno	12	9,8	41	9,7	53	9,7
Ukupno pogranični pojas		27	22,0	99	23,4	126	23,1
Republika Hrvatska		123	100,0	423	100,0	546	100,0

Na Slici 1 prikazana su područja 126 gradova i općina s napomenom da sjeverni pogranični pojas prema Bosni i Hercegovini na zapadu završava zaključno s općinom Hrvatska Dubica te da se središnji pogranični pojas prema toj državi odnosi na pojas koji uključuje općinu Dvor na sjeveru te općinu Gračac na jugu. Dakle, taj pojas obuhvaća pogranično područje koje se nalazi u Banovini, Kordunu i Lici, čime je opravdan i alternativni naziv tog pograničja. Južni pogranični pojas prema BiH s pravom se može nazvati još i dalmatinskim zbog toga što se područje grada Knina (kao najsjevernija teritorijalna jedinica tog pojasa) u potpunosti nalazi u Dalmaciji (granica prema općini Gračac u Pozrmanju čini povijesnu granicu između Like i Dalmacije).

Vidljivo je također i da se pojedine administrativno-teritorijalne jedinice razlikuju po veličini te udjelu svojeg teritorija uz državnu granicu. Tako se općina Udbina prostire oko 45 kilometara od granične crte prema unutrašnjosti dok se, npr. kod općine Zagorska Sela najudaljenije područje nalazi samo oko 4 kilometra od granične crte.

Slika 1.

Pogranični gradovi i općine Republike Hrvatske po administrativno-teritorijalnom ustroju 2001. godine

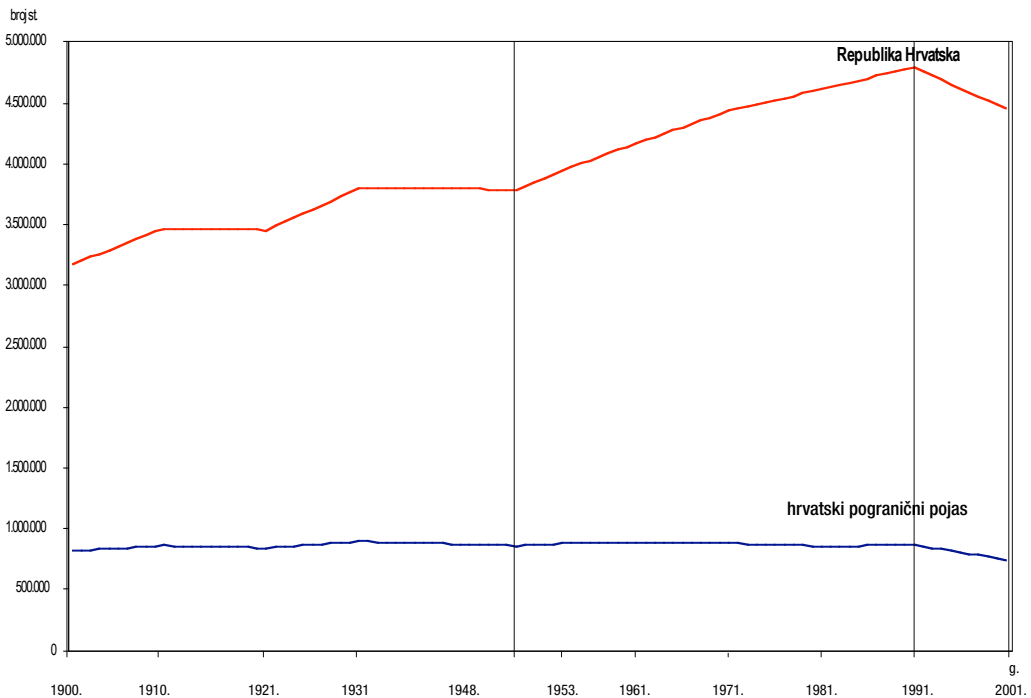

U radu je glavni naglasak stavljen na razmatranje kretanja broja stanovnika pograničnog pojasa po svim međupopisjima između 1900. i 2001. godine. Zbog različitih kriterija popisivanja stanovništva u promatranom razdoblju kao broj stanovnika Hrvatske te pojedinih cjelina, gradova i općina u obzir je uzeta važeća metodologija u trenutku popisa stanovništva, odnosno broj stanovnika kako ga prikazuje glavni korišteni izvor podataka.⁵ Prije razmatranja samih promjena prema pograničnim cje-

5 www.dzs.hr. – Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.–2001. O nekim metodološkim problemima usporedbe rezultata popisa stanovništva u Hrvatskoj vidjeti u: Pokos (2003.).

linama i pripadajućim gradovima i općinama potrebno se ukratko osvrnuti na kretanje hrvatskoga pograničnog pojasa u odnosu na ukupno stanovništvo Hrvatske (Slika 2). Za razliku od kretanja ukupnog stanovništva Hrvatske koje je tijekom 20. stoljeća pokazivalo znatno više oscilacija, stanovništvo pograničnog pojasa kretalo se od 1900. pa sve do 1991. unutar 800 tisuća stanovnika (od 804 tisuće 1900. do maksimuma od 887 tisuća 1931. godine). Dakle, isključujući 2001. te uspoređujući broj stanovnika u godinama s najmanjim i najvećim iznosima proizlazi da je kod pograničnog područja ta razlika svega 10,2%, a kod Hrvatske 51,3%. Tek je u razdoblju 1991.–2001. znatnije poremećeno do tada relativno ravnomjerno kretanje stanovništva pograničja, što će biti obrazloženo u daljnjem dijelu rada. Promjena broja stanovnika razmatrana je prema tri karakterističnim razdobljima: razdoblju prve polovine 20. stoljeća (1900.–1948.), razdoblju od 1948. do 1991. te najrecentnijem međupopisnom razdoblju 1991.–2001.

Slika 2.
Kretanje broja stanovnika
hrvatskoga pograničnog pojasa i
ukupnog stanovništva RH 1900.–2001. godine

PROMJENA BROJA STANOVNIKA 1900.–1948.

Početakom 20. stoljeća (1900. godine) u hrvatskom pograničnom pojasu živjelo je 804 758 stanovnika, što je činilo 25,5% ukupnog stanovništva Hrvatske. Promatrajući po cjelinama, najviše je stanovnika imao pogranični pojas prema Sloveniji (25,7%), koji je bio najbrojniji sve do 2001. godine kada je najveći broj stanovnika popisao u južnom pograničnom pojasu prema Bosni i Hercegovini. U prvom promatranom međupopisnom razdoblju (1900.–1910.) najveći relativni porast broja stanovnika imao je sjeverni pogranični pojas prema Bosni i Hercegovini (10,8%), čemu je najviše pridonio porast broja stanovnika u gradu Slavonskom Brodu. Naime, upravo početkom 20. stoljeća Slavonski Brod prerasta u industrijsko-prometno središte i razvija se u urbanu sredinu pa je porast broja stanovnika od 37% bio najveći među svim pograničnim teritorijalnim jedinicama. Najmanji porast broja stanovnika (1,3%) u tom je razdoblju imao središnji pogranični pojas prema Bosni i Hercegovini, u kojem se ističe općina Udbina s već tada najvećim padom broja stanovnika (9,9%), a što će se zadržati i u cjelokupnom stogodišnjem razdoblju.

Tablica 2.
Promjena
broja stanovnika
hrvatskoga pograničnog
pojasa 1900.–1948.

Pogranični pojas		Broj stanovnika				
		1900.	1910.	1921.	1931.	1948.
prema Sloveniji		207.113	218.769	215.062	227.536	225.476
prema Mađarskoj		119.127	129.091	127.790	139.580	145.390
prema Srbiji		66.311	68.145	67.111	70.541	76.931
prema Bosni i Hercegovini	<i>sjeverni (slavonski)</i>	87.005	96.409	92.221	102.927	104.119
	<i>središnji (banovinsko- kordunsko-lički)</i>	184.188	186.525	179.348	184.927	132.740
	<i>južni (dalmatinski)</i>	141.014	152.785	151.183	161.691	164.393
	ukupno	412.207	435.719	422.752	449.545	401.252
Ukupno pogranični pojas		804.758	851.724	832.715	887.202	849.049
Republika Hrvatska		3.161.456	3.460.584	3.443.375	3.785.455	3.779.858

Izvor: podatke preračunali autori prema: www.dzs.hr. – Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.–2001.

U idućem međupopisju (1910.–1921.) u pograničnom području zabilježeno je smanjenje broja stanovnika (2,2%), ponajviše zbog neposrednih i posrednih gubitaka u Prvom svjetskom ratu. Sve cjeline imale su relativno veći pad broja stanovnika od hrvatskog prosjeka koji je iznosio

-0,5% s time da je relativno smanjenje bilo najveće u pograničnoj cjelini koja je u prethodnom međupopisju imala najveći porast broja stanovnika – u sjevernom pojasu prema Bosni i Hercegovini (-4,3%).

Međutim, već se u međupopisnom razdoblju između dva svjetska rata (1921.–1931.) potonje pogranično područje “vrača” na prvo mjesto po veličini relativnog porasta koji je bio čak veći i od ukupnog porasta broja stanovnika u čitavoj državi (11,6% naspram 9,9%). U toj se cjelini po najvišem porastu broja stanovnika (39,9%) ponovno ističe grad Slavonski Brod koji u tom razdoblju doživljava nagli gospodarski razvitak pa su dvadesete godine prošlog stoljeća poznate i kao “zlatno doba Broda”. Veći porast broja stanovnika od Slavonskog Broda u tom razdoblju imale su samo općine Čađavica (45,7%) i Gradina (41,2%) koje se nalaze u pograničnom dijelu prema Mađarskoj i to u njezinu virovitičko-slatinskom kraju. Glavni razlog tolikom porastu broja stanovnika u tim je općinama provedba agrarne reforme i kolonizacije 1920-ih godina, kada su u to područje naseljavani “dobrovoljci” među kojima je bio relativno velik broj osoba srpske nacionalnosti. Stoga i nekoliko susjednih općina tada bilježi relativno velik porast broja stanovnika: Lukač (35,3%), Viljevo (29,4%), Podravska Moslavina (19,2%), Špišić Bukovica (18,2%) i Sopje (17%). Smatra se da je to područje uz Dravu tada bilo u ključnom dijelu Slavonije i Podravine na koje su Srbi računali kao na svoj “limes” protiv navodno mogućih pokušaja restauracije “Austro-Ugarske”. “Taj kraj s bogatom podunavskom zemljom nije bio prenaseljen, a preko nje je vodio vodeni put do Barča, plovne Drave i željeznička pruga koja je omogućivala izvoz u srednjoeuropske zemlje ili u svijet preko Crnog mora” (Šimončić-Bobetko, 1997., 278).

U razdoblju između 1931. i 1948. godine broj stanovnika pograničnog pojasa ponovno je smanjen relativno više (-4,3%) nego na razini Hrvatske gdje je pad bio tek minimalan (-0,1%). Glavni razlog tome je gotovo 30-postotno (točnije 28,2%) smanjenje broja stanovnika u središnjem pograničnom području prema Bosni i Hercegovini. U tom se području nalazi čak sedam od devet teritorijalnih jedinica s najvećim padom broja stanovnika. To su općine Rakovica (-44,8%), Udbina (-43,3%), Donji Lapac (-42,1%), Plitvička jezera (-38,5%), Gračac (-28,8%), Vojnić (-26,7%) i Topusko (-22,5%).⁶ Glavni razlog tolikom padu broja stanovnika su izravni demografski gubici tijekom Drugoga

6 Među prvih devet općina s najvećim relativnim smanjenjem broja stanovnika nalaze se još općine Kijevo (-35,7%) i Jasenovac (-37%).

svjetskog rata.⁷ Točan broj ubijenih, poginulih ili iseljenih po općinama nemoguće je utvrditi, ali popisni podaci kažu da je npr. u naselju Podlapača (općina Udbina) 1931. godine živjelo 836 stanovnika, a 1948. njih tek 398. U samom naselju Udbina u istom je razdoblju broj stanovnika smanjen s 1 186 na tek 152 stanovnika, s time da su 1948. većinsko stanovništvo činili Srbi, dok su 1931. godine to bili Hrvati. Općenito je poznat i slučaj naselja Boričevac (općina Donji Lapac) koje je 1931. godine brojilo 788 stanovnika, a 1948. njih tek 11.⁸

Od teritorijalnih jedinica s porastom broja stanovnika izdvaja se grad Vukovar gdje je 1948. popisano čak 46,4% više stanovnika nego 1931.⁹ To je uvjetovano ponajprije imigracijskom komponentom kretanja stanovništva 1930-ih godina kada u Vukovaru započinje razdoblje bržeg razvoja industrije (Wertheimer-Baletić, 1993.). Naime, tada uspon doživljava tekstilna industrija i industrija obuće "Bata", čemu je pogodovao povoljan prometni položaj Vukovara, izgrađenost riječne, željezničke i cestovne mreže, kao i postojanje jeftinog zemljišta i jeftine radne snage.¹⁰ Uz to, do popisa 1948. Zakonom o agrarnoj reformi i kolonizaciji provedena je kolonizacija stanovništva koje se jednim dijelom naselilo i na područje Vukovara (Živić, 2006.).

Gledajući ukupnu promjenu broja stanovnika po cjelinama između 1900. i 1948., proizlazi da je najveći porast broja stanovnika zabilježen u pograničnom području prema Mađarskoj (22%), dok je najveća depopulacija obilježje središnjeg pograničnog područja prema Bosni i Hercego-

7 Ukupni ratni gubici dijele se na dvije osnovne skupine. Prvu skupinu, koja se naziva i stvarnim demografskim gubicima, čine izravni demografski gubici ili izravne žrtve rata, tj. ratni mortalitet i migracijski gubici. Drugu skupinu demografskih gubitaka čine posredni ili neizravni gubici stanovništva koji se ne odnose na stvarne osobe, već na stanovnike koji se nisu rodili zbog različitih ratnih poremećaja. Ti se gubici nazivaju i čistim demografskim gubicima (Živić i Pokos, 2004.).

8 Nakon Drugoga svjetskog rata Boričevac je prestao postojati kao statistički samostalno naselje već se do 2001. iskazivao kao dio naselja Gajine.

9 Taj podatak odnosi se na porast stanovništva grada Vukovara i općine Borovo jer je dio naselja (općine) Borovo pripojen 1991. naselju (gradu) Vukovar. Međutim, dok je Državni zavod za statistiku za 1971. i 1981. godinu broj stanovnika s tog područja priključio gradu Vukovaru za razdoblje do 1961. to nije učinio (vidjeti www.dzs.hr – Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.–2001.). Stoga u navedenom izvoru podataka broj stanovnika grada Vukovara do 1961. uključuje i stanovništvo koje se tada nalazilo na području današnje općine Borovo pa se iz metodoloških razloga broj stanovnika tih dviju jedinica do 1961. mora prikazivati zajedno.

10 Upravo je na početku promatranog razdoblja, tj. 1931. godine u Vukovaru izgrađena tvornica obuće "Bata", dok tijekom tridesetih godina prošlog stoljeća dolazi također do jačeg razvoja tekstilne industrije (proizvodnja čarapa, pokrivača i frotirskih proizvoda (Wertheimer-Baletić, 1993.).

vini (-27,9%). Na nižoj razini, zbog ranije navedenih razloga, najveći porast broja stanovnika imao je grad Slavonski Brod koji je i jedina administrativno-teritorijalna jedinica u kojoj je stanovništvo više nego udvostručeno (109,8%). Nasuprot njemu broj stanovnika najviše je smanjen u općinama Udbina, Rakovica, Plitvička jezera i Donji Lapac (u svim općinama smanjenje je iznosilo više od 40%).

PROMJENA BROJA STANOVNIKA 1948.–1991.

Početak ovog razdoblja u pograničnom je pojasu živjelo 849 049 stanovnika što je tada činilo 22,5% ukupnog stanovništva Hrvatske (1900. godine taj je udio iznosio 25,5%). U prvom međupopisju (1948.–1953.) pogranično područje prema Sloveniji činilo je jedinu cjelinu s padom broja stanovnika (-0,9%). U svim ostalim razdobljima najveći pad broja stanovnika odnosno najmanji porast (u razdobljima kada su sva područja zabilježila porast) imalo je središnje pogranično područje prema Bosni i Hercegovini. Do ukupnog pada broja stanovnika u pograničju prema Sloveniji došlo je isključivo zbog intenzivne depopulacije u istarskim teritorijalnim jedinicama. Tako su Grožnjan, Buje, Lanišće i Oprtalj sa smanjenjem broja stanovnika koji je iznosio između 32,5% i 16,2% zabilježili najveći pad broja stanovnika od svih pograničnih gradova i općina. U tom poslijeratnom kompenzacijskom razdoblju na devetom mjestu po relativno najvećem smanjenju broja stanovnika nalazi se još jedna istarska teritorijalna jedinica, tj. grad Buzet (-7,2%). Dok se u općini Lanišće radi o nastavku izumiranja stanovništva koje traje od početka 20. stoljeća, kod ostalih istarskih gradova i općina smanjenje broja stanovnika uvjetovano je ponajprije iseljavanjem (optiranjem) Talijana nakon što je Istra ušla u sastav Jugoslavije odnosno Hrvatske. Na suprotnom kraju Hrvatske, odnosno u Baranji, zbivao se sličan proces, samo što se tamo radilo o iseljavanju Nijemaca i Mađara prema matičnim državama. Stoga se nakon četiri istarske općine po najvećoj depopulaciji izdvajaju četiri baranjske općine: Popovac, Bilje, Kneževi Vinogradi i Petlovac. Najveći porast broja stanovnika zabilježilo je pogranično područje prema Bosni i Hercegovini (4,6%) gdje se izdvaja sjeverna pogranična cjelina s porastom od 7,7%. Upravo se ovdje nalaze i dvije općine s najvećim porastom broja stanovnika: Slavonski Šamac (60,1%) i Gunja (23,1%). Uz njih, iz te cjeline relativno visok porast broja stanovnika još su imali grad Slavonski Brod (peta jedinica po intenzitetu porasta broja stanovnika), općina Babina Greda (na sedmom mjestu) i grad Županja (na osmom mjestu).

Premda banovinsko-kordunsko-ličko pogranično područje u međupopisju 1953.–1961. bilježi najveći pad broja stanovnika (-5,2%), po najvećem intenzitetu depopulacije ponovno se ističu istarske teritorijalne jedinice. Jedina je razlika u odnosu na prethodno međupopisje što se sada među njima ne nalazi grad Buje.¹¹ Među gradovima i općinama s najvećim porastom broja stanovnika na prvom je mjestu općina Gunja (porast od 56%) iza koje s porastom od 34,2% dolazi područje današnjega grada Vukovara i općine Borovo. Porast broja stanovnika potonjeg područja uvjetovan je ponajprije doseljavanjem stanovništva zbog razvoja gumarsko-obučarske industrije u kombinatu “Borovo”, ali i povećanja proizvodnje u “VUPIK-u” te “Vuteksu”. Proces industrijalizacije imao je bitnu ulogu i za iduće tri teritorijalne jedinice s najvećim porastom broja stanovnika: gradove Beli Manastir, Slavonski Brod i Županja. Svi gradovi i općine u pograničnom području prema Srbiji zabilježili su porast broja stanovnika zbog čega je u tom razdoblju ova cjelina imala najveći porast broja stanovnika (15%).

Analizirajući promjenu broja stanovnika između 1961. i 1971. godine, na sam vrh po intenzitetu porasta dolazi prvi put grad Metković (38,6%). Zanimljivo je da potpuno istu promjenu broja stanovnika tada bilježe i područja grada Vukovara i općine Borovo koja se zbog navedenih razloga ponovno moraju prikazati zajedno. Nakon njih s najvećim porastom broja stanovnika ponovno slijede gradovi Slavonski Brod i Beli Manastir, a iza njih se javlja i Dubrovnik.

Kod općina s najvećim padom broj stanovnika ponovno prednjače Lanišće, Grožnjan i Oprtalj, a iza njih dvije općine iz pograničnog područja prema Mađarskoj; Čadaštica i Viljevo. Kako se u blizini nalazi još nekoliko općina s relativno velikim padom broja stanovnika (Podravska Moslavina, Sopje, Lukač, Gradina...) to pograničje bilježi depopulaciju od 8%, što je bilo veće smanjenje i od pograničja prema Sloveniji. Indikativno je da su navedene slavonske općine u razdoblju 1921.–1931. pripadale skupini teritorijalnih jedinica s relativno najvećim porastom broja stanovnika. S druge strane, pograničje prema Srbiji ponovno ima relativno najviši porast broja stanovnika (11,2%), što u idućim međupopisjima više neće biti slučaj.

Tako u razdoblju 1971.–1981. sjeverno i južno pograničje prema Bosni i Hercegovini prednjače s porastom od 3,6%. Općina Borovo, za koju se u tom razdoblju broj stanovnika u izvoru podataka odnosi na današnje područje

11 Tako je pad broja stanovnika u općini Lanišće iznosio 36,4%, u općini Oprtalj 30,3%, u općini Grožnjan 20,6% te u gradu Buzetu 19,8%.

pa se podaci mogu uspoređivati bez stanovnika grada Vukovara (kao do tog razdoblja), imala je najveći porast broja stanovnika (56,6%). Slijede već od ranije visoko pozicionirani gradovi Metković, Slavonski Brod i Beli Manastir kojima se ponovno priključuje i grad Dubrovnik, ali ovaj put prikazan zajedno s općinom Župa Dubrovačka.¹² Među naseljima s najvećom depopulacijom ponovno je na vrhu općina Lanišće gdje je u ovih deset godina broj stanovnika pao s 927 na svega 624. U tom razdoblju intenzivna depopulacija najviše zahvaća još i općine Žumberak te Lovreć.

Potonje dvije općine, zajedno s općinom Zagorska Sela, imaju najveću depopulaciju i u idućem međupopisju (1981.–1991.) kada su s najvećim porastom broja stanovnika na vrhu gradovi Metković, Dubrovnik (ponovno sa Župom Dubrovačkom), Slavonski Brod i Županja te općina Bilje.¹³

Tablica 3.
Promjena broja
stanovnika hrvatskoga
pograničnog pojasa
1948.–1991.

Pogranični pojas		Broj stanovnika					
		1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.
prema Sloveniji		225.476	223.437	212.916	203.134	195.245	196.441
prema Mađarskoj		145.390	146.805	143.799	132.239	120.576	116.207
prema Srbiji		76.931	80.014	92.006	102.346	103.577	105.404
prema Bosni i Hercegovini	<i>sjevni (slavonski)</i>	104.119	112.154	122.947	132.655	137.481	145.228
	<i>središnji (banovinsko-kordunsko-lički)</i>	132.740	134.871	127.800	112.220	97.244	89.075
	<i>južni (dalmatinski)</i>	164.393	172.535	178.296	187.206	193.954	201.825
	ukupno	401.252	419.560	429.043	432.081	428.679	436.128
Ukupno pogranični pojas		849.049	869.816	877.764	869.800	848.077	854.180
Republika Hrvatska		3.779.858	3.936.022	4.159.696	4.426.221	4.601.469	4.784.265

Izvor: podatke preračunali autori prema: www.dzs.hr. – Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.–2001.

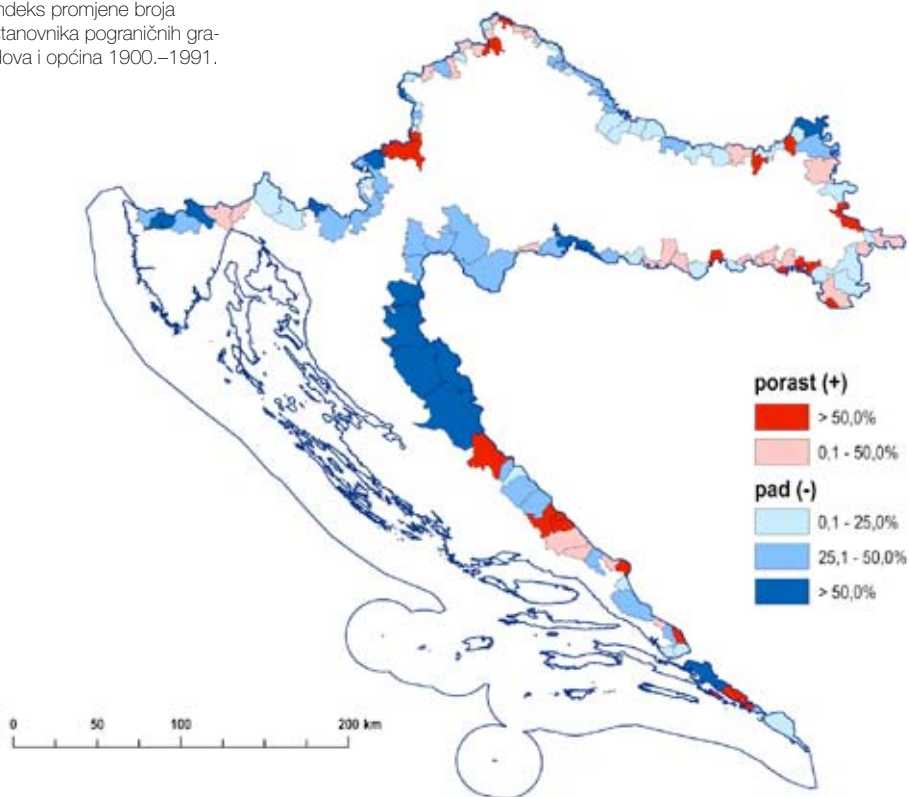
- 12 U navedenom glavnom izvoru podataka za ovaj rad grad Dubrovnik 1981. i 1991. sadrži dio stanovnika koji su tada pripadali današnjoj općini Župa Dubrovačka.
- 13 Odmah nakon navedenih jedinica po porastu broja stanovnika dolaze općine Bosiljevo i Žakanje. Međutim, ovdje se radi o tome da je u tim općinama 1991. godine popisano znatno veći broj stanovnika u inozemstvu no što je bio slučaj 1981. godine. To je pogotovo očito kod općine Bosiljevo gdje je 1981. u inozemstvu popisano 176 stanovnika, a 1991. čak 833 stanovnika (2001. tek 137 stanovnika). Stoga se prema koncepciji stalnog stanovništva 1981. i 1991. iskazuje porast od 11,9%, dok bi prema koncepciji stanovništva "u zemlji" bio iskazan pad od 17,8%. Na taj bi način i kod općine Žakanje porast broja stanovnika iznosio tek 1,9% što bi bilo realnije od porasta za 13,6% koji je iskazan prema tada važećoj metodologiji.

PROMJENA BROJA STANOVNIKA 1900.–1991. PO OPĆINAMA I GRADOVIMA

Zanimljivo je analizirati i promjenu broja stanovnika pograničnih gradova i općina u razdoblju 1900.–1991., odnosno do početka srpske agresije na Hrvatsku, nakon čega je došlo do znatne destabilizacije u naseljenosti pojedinih pograničnih područja. U tom je razdoblju 79 gradova i općina smanjilo broj stanovnika, dok je u 47 taj broj povećan. Najveće smanjenje zabilježeno je u općini Lanišće (-77,2%), a nakon toga slijede općine Udbina, Grožnjan, Oprtalj, Rakovica, Žumberak itd. Kod administrativno-teritorijalnih jedinica s najvećim porastom broja stanovnika uglavnom se radi o najvećim gradovima u hrvatskom pograničju kao što su Slavonski Brod (porast 494,5%), Metković (420%), Beli Manastir (292,6%), Vukovar s općinom Borovo (291,6%) itd. Između njih se jedino umiješala općina Gunja s porastom od 308,5%.

Slika 3.

Indeks promjene broja stanovnika pograničnih gradova i općina 1900.–1991.

PROMJENA BROJA STANOVNIKA I PROMJENA DOBNE STRUKTURE STANOVNIŠTVA 1991.–2001.

Posljednje međupopisje obilježavaju najveće promjene u kretanju stanovništva pograničnog pojasa pa se one stoga ovdje prikazuju zasebno. Uz to, u Tablici 4 prikazane su promjene i u jednoj od glavnih bioloških struktura stanovništva – strukturi po dobi.

U analiziranom razdoblju broj stanovnika hrvatskog pograničja smanjen je za 15,6%, što je znatno više od demografskog regresa ukupnoga hrvatskog stanovništva koji je iznosio – 7,2%. Takav je odnos donekle i razumljiv uzme li se u obzir da se zbog srpske agresije na Republiku Hrvatsku znatan dio hrvatskoga pograničnog pojasa nalazio pod okupacijom između 1991. i 1995. godine. Takva su područja bila baranjski sektor pograničnog pojasa prema Mađarskoj, gotovo čitav pogranični pojas prema Srbiji, novogradiško-okučanski sektor sjevernog pograničja prema Bosni i Hercegovini, čitav središnji pogranični sektor prema Bosni i Hercegovini te kninsko-vrlički sektor iz dalmatinskoga pograničnog pojasa prema BiH. Iz potonjeg se pojasa nekoliko mjeseci pod okupacijom nalazilo i dubrovačko primorje te Konavle koji su oslobođeni tijekom 1992. godine (Šterc, S. i Pokos, N., 1993., Pokos, 2009.). Osim toga, u spomenutom se razdoblju veći dio slavonskog pograničja prema BiH nalazio pod neposrednom opasnošću ponajviše zbog učestalog granatiranja iz susjedne države. Pridoda li se tome činjenica da su se pogranična područja prema Srbiji, područja u banovinsko-kordunsko-ličkom pograničju te u kninskom pograničnom području 1991. godine prva našla na udaru srpskih pobunjenika, postaje jasnije zašto čitavo pogranično područje ima tako nepovoljna demografska kretanja u razdoblju 1991.–2001. Naime, tijekom Domovinskog rata stanovništvo dvije najistočnije županije (Vukovarsko-srijemske i Osječko-baranjske) imalo je znatno veće izravne demografske gubitke od stanovništva ostalog područja.¹⁴ Treba pretpostaviti da se najveći broj gubitaka odnosi upravo na pogranično područje tih dviju županija. Nadalje, iz okupiranoga pograničnog pojasa prognano je ili izbjeglo gotovo cjelokupno nesrpsko stanovništvo, dok su se i prije 1991. godine na dijelu okupiranog pograničnog pojasa odvijali izrazito nepovoljni procesi u prirodnom

---

14 Pod izravnim demografskim gubicima razumijevaju se poginuli, ubijeni, nestali i umrli zbog ratnih okolnosti. U dvije navedene županije zabilježeno je 44,9% svih izravnih demografskih gubitaka u Republici Hrvatskoj (Živić, 2001.).

kretanju stanovništva. To se posebno odnosi na područja Like, Korduna i Banovine koja se već od 1960-ih godina nalaze među hrvatskim područjima s najnižim prirodnim prirastom, a kasnije i s najvećom prirodnom depopulacijom (Akrap, Gelo i Grizelj, 2004.). Kao još jedan razlog zbog kojeg je pogranično područje imalo znatno veću depopulaciju od ostaloga hrvatskog područja treba navesti i da je većina srpskog stanovništva iz okupiranoga pograničnog područja iseljavala iz Hrvatske počevši od 1991., pogotovo 1995., tj. neposredno prije i za vrijeme vojno-redarstvenih akcija "Bljesak" i "Oluja" te 1998. nakon mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja (Živić, 2004.).

Razmatrajući po cjelinama, proizlazi da je jedino sjeverni pogranični pojas prema Bosni i Hercegovini imao porast broja stanovnika (1,4%) koji je uvjetovan ponajviše doseljavanjem mnogobrojnih Hrvata iz Bosanske posavine zbog rata u BiH.¹⁵ Zbog navedenih razloga najveće smanjenje broja stanovnika zabilježio je banovinsko-kordunsko-lički pogranični pojas u kojem je 2001. godine živjelo 53,1% manje stanovnika nego deset godina ranije.

Čak 106 gradova i općina zabilježilo je ukupnu depopulaciju, naravno s najvećim intenzitetom u općinama koje se nalaze na bivšem okupiranom području.¹⁶ Među njima odskaače općina Civljane u kojoj se broj stanovnika smanjio 91,8%, odnosno s 1 672 na svega 137. Oko 60-ak % broj stanovnika smanjen je u općinama Gračac, Udbina i Dvor, dok je broj stanovnika još više nego prepolovljen i u općinama Donji Lapac, Kijevo, Glina, Topusko i Vrlika. Prema porastu broja stanovnika u samom su vrhu, kao i u prijašnjim razdobljima, i dalje neki od najvećih gradova kao što su Slavonski Brod, Županja i Metković (porast između 12,9% i 15,1%). Međutim, sada se ispred njih nalaze dvije općine u neposrednoj blizini Zaprešića: Brdovec s porastom od 17,4% te Marija Gorica s porastom od 23,1%.

15 Tako je npr. između 1991. i 2001. od ukupno 23 942 doseljena stanovnika u Brodsko-posavsku županiju (koja se većim dijelom nalazi u pograničnom pojasu) čak 81,9% doseljeno iz Bosne i Hercegovine (www.dzs.hr).

16 Tek dvanaesta općina s relativno najvećom depopulacijom (općina Bosiljevo) ne nalazi se na bivšem okupiranom području.

Tablica 4.
Promjena broja stanovnika
hrvatskoga pograničnog pojasa 1991.–2001. i
pokazatelji dobne strukture stanovništva 1991. i 2001.

Pogranični pojas	Broj stanovnika						
	1991.	2001.	Koefic. starosti 1991.*	Indeks starenja 1991.	Koefic. starosti 2001.*	Indeks starenja 2001.	
prema Sloveniji	196.441	187.103	18,9	72,5	21,4	92,1	
prema Mađarskoj	116.207	103.478	20,1	79,3	23,0	94,9	
prema Srbiji	105.404	80.550	16,1	59,9	22,6	98,9	
prema Bosni i Hercegovini	<i>sjevorni (slavonski)</i>	<i>145.228</i>	<i>147.230</i>	<i>16,1</i>	<i>56,2</i>	<i>20,1</i>	<i>75,2</i>
	<i>središnji (banovinsko-kordunsko-lički)</i>	<i>89.075</i>	<i>41.813</i>	<i>22,7</i>	<i>99,2</i>	<i>32,9</i>	<i>165,5</i>
	<i>južni (dalmatinski)</i>	<i>201.825</i>	<i>178.200</i>	<i>16,7</i>	<i>58,4</i>	<i>20,5</i>	<i>75,9</i>
	ukupno	436.128	367.243	17,7	64,6	21,8	83,4
Ukupno pogranični pojas	854.180	738.374	18,1	67,7	22,0	88,6	
Republika Hrvatska	4.784.265	4.437.460	17,5	66,7	21,5	90,7	

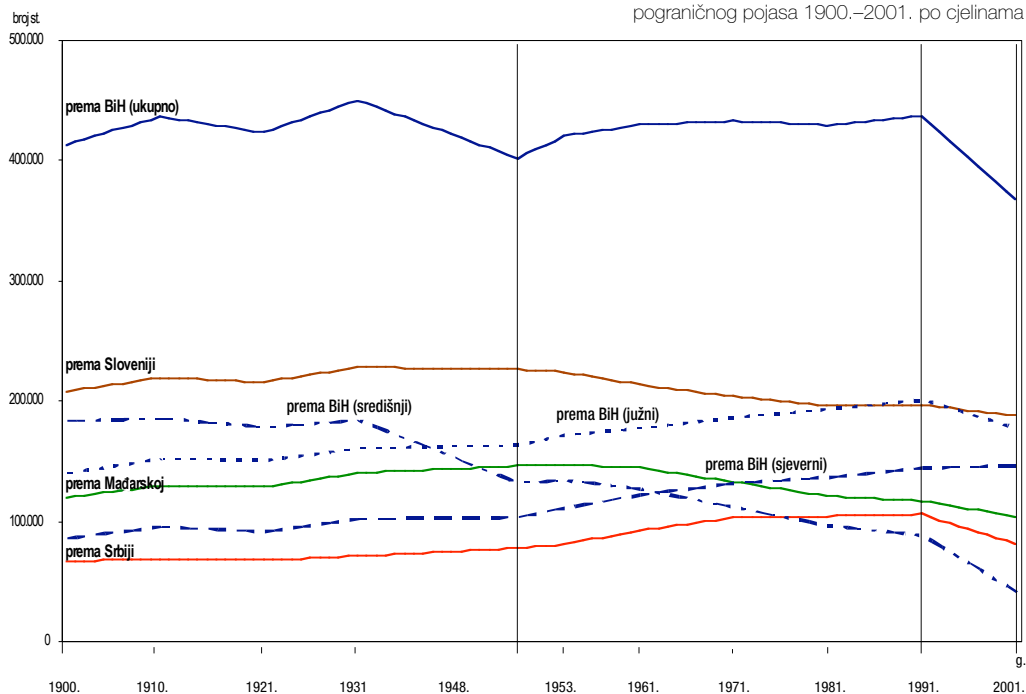
Izvor: podatke preračunali autori prema: www.dzs.hr. – Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.–2001. Popis stanovništva 1991., Stanovništvo prema spolu i starosti, po naseljima, Dokumentacija 882, DZS. Popis stanovništva 2001., Stanovništvo prema spolu i starosti, po naseljima, Statističko izvješće 1167, DZS.

* Koeficijent starosti prikazuje udio stanovništva starog 60 i više godina u ukupnom stanovništvu, a indeks starenja odnos starog stanovništva (60 i više) i mladog stanovništva (do 19 godina starosti).

Uspoređujući dobne strukture stanovništva hrvatskog pograničja i ukupnog stanovništva Hrvatske, ne uočava se značajnija razlika (Tablica 4). Stanovništvo pograničnog pojasa bilo je 1991. relativno starije od hrvatskog prosjeka zbog nešto većeg udjela starog stanovništva te većeg indeksa starenja, dok je 2001. godine bila obrnuta situacija. Međutim, znatne razlike javljaju se između pojedinih pograničnih cjelina. Tako je već 1991. godine stanovništvo središnjeg pojasa prema BiH bilo daleko najstarije, s indeksom starenja 99,2, što znači da je broj starog stanovništva bio gotovo jednak broju mladog stanovništva. Stanovnici pograničja prema Sloveniji i Mađarskoj također su bili prosječno stariji od ukupnog stanovništva u pograničnom pojasu, a i Hrvatske u cjelini. S druge strane, relativno mlađu dobnu strukturu imali su stanovnici pograničnog pojasa prema Mađarskoj, južnog sektora prema BiH te pogotovo sjevernog sektora prema istoj državi (indeks starenja 56,2), premda već indeks starenja 40 određuje popu-

laciju koja je ušla u proces starenja. Početkom 21. stoljeća i dalje je najstarije stanovništvo u banovinsko-kordunsko-ličkom pograničju, samo što sada na 100 mladih dolazi čak 165,5 starih stanovnika. Do znatne promjene dobne strukture došlo je i u pograničju prema Srbiji gdje je zabilježen podjednak broj mladih i starih (indeks starenja 98,9). Taj podatak isprva začuđuje budući da su stanovnici ostala dva pograničja sa sličnim starosnim obilježjima iz 1991. godine zadržali relativno "mlađu" dobnu strukturu. No, razlika je u tome što slavonska i dalmatinska pograničja prema BiH nisu bila u potpunosti okupirana (pa nije bilo ni toliko prognanih i izbjeglih stanovnika) te što je u ta područja doseljeno mlađe stanovništvo iz drugih krajeva, kao već spomenuto stanovništvo iz Bosanske posavine u Slavoniju, dok je u Dalmaciji najpoznatiji primjer naseljavanje Knina. Nasuprot tome, iz pograničja prema Srbiji prvo je 1991. godine prognano gotovo cjelokupno nesrpsko stanovništvo od kojeg se dio nije vratio u svoje domove nakon mirne reintegracije 1998. godine kada pak dolazi do odlaska dijela srpskog stanovništva. Naravno da se i kod onih koji se nisu vratili kao i kod onih koji su činili većinu iseljenih 1998. godine radi o relativno mlađem stanovništvu, što je znatno utjecalo na pogoršanje dobne strukture stanovništva u toj cjelini. Osim toga, pograničje prema Srbiji imalo je i veće izravne demografske gubitke, a zna se da u ratovima znatno više stradavaju muškarci, i to u dobi između 20 i 40 godina (Živić i Pokos, 2004.).

Najpovoljniju dobnu strukturu stanovništva 2001. godine imali su grad Metković (indeks starenja 48,8), općina Župa Dubrovačka (indeks 51,5) i grad Imotski (indeks 53,2). Očekivano najstarije stanovništvo iste godine zabilježeno je u općini Cijvljane gdje su na 2 mlada stanovnika dolazila 104 stara čime je indeks starenja iznosio čak 5 200. S daleko manjim indeksom starenja, ali također iznimno nepovoljnim, slijedi općina Žumberak (360,1) pa općine Kijevo, Udbina, Dvor i Lanišće.

Slika 4. Kretanje broja stanovnika
pograničnog pojasa 1900.–2001. po cjelinama

ZAKLJUČAK

Broj stanovnika hrvatskoga pograničnog pojasa kroz 20. stoljeće kretao se sasvim suprotno od ukupnog stanovništva Hrvatske. Za razliku od potonjeg, koje se između 1900. i 2001. godine povećalo za 40,4%, stanovništvo pograničnog pojasa istodobno je malobrojnije za 8,2%. Udio stanovništva pograničnog pojasa smanjen je u istom razdoblju sa 25,5% na svega 16,6% ukupnog stanovništva Hrvatske. Između pojedinih cjelina hrvatskoga pograničnog pojasa također postoje znatne razlike (Slika 4). Porast broja stanovnika bilježe tri cjeline, a među njima prednjači sjeverni pogranični pojas prema BiH sa 69,2%. Znatno manje povećanje imalo je južno pograničje prema BiH (26,4%) te pograničje prema Srbiji (21,5%). Kod ostale tri cjeline s padom broja stanovnika relativno približne vrijednosti imaju pograničja prema Sloveniji (- 9,7%) i Mađarskoj (- 13,1%), dok je u središnjem pograničju prema BiH broj stanovnika manji čak 77,3%. Drugim riječima, u tom je središnjem području od 184 tisuće stanovnika, koliko ih je živjelo 1900. godine, ostalo tek 42 tisuće do 2001. godine. Od područja 126 gradova i općina koja se nalaze u pograničnom pojasu najveće smanjenje broja stanovnika između 1900. i 1991. zabilježeno je u općini Lanišće zbog nepovoljnih reljefnih

obilježja, zatim u još nekim istarskim općinama (zbog iseljavanja, mahom Talijana, nakon Drugoga svjetskog rata) te u pojedinim kordunsko-ličkim općinama zbog izravnih demografskih gubitaka u Drugom svjetskom ratu. Najveći porast broja stanovnika imali su pak gradovi u kojima se broj stanovnika ponajviše povećavao zbog njihova intenzivnog industrijskog razvoja, prometnog položaja ili kulturno-turističkih sadržaja: Slavonski Brod, Metković, Vukovar, Beli Manastir, Županija i Dubrovnik.

LITERATURA

- AKRAP, A., GELO, J. i GRIZELJ, M. (1999.), Broj prisutnog stanovništva Republike Hrvatske i županija po dobi i spolu od popisa stanovništva 1991. do 1998. godine, *Društvena istraživanja*, 8 (5-6): 679-724.
- KLEMENČIĆ, M. (1991.), Novija historijsko-geografska osnovica izvanjskih i unutarnjih granica Jugoslavije s posebnim osvrtom na granice Hrvatske, *Političko-geografska i demografska pitanja Hrvatske*, Savez geografskih društava Hrvatske, Posebna izdanja sv. 8, Zagreb.
- NEJAŠMIĆ, I. (2008.), Stanovništvo Hrvatske: demogeografske studije i analize. *Hrvatsko geografsko društvo*, Zagreb.
- POKOS, N. (2003.), Metodološke promjene u popisima stanovništva, *Hrvatska revija*, III (1): 29-35.
- POKOS, N. (2009.), Demografske promjene na bivšim okupiranim područjima Republike Hrvatske između 1991. i 2001. godine, u: Živić, D. i Žebec, I. (ur), *Demografski kontekst i sociokulturne posljedice Hrvatskoga domovinskog rata*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb-Vukovar.
- ŠIMONČIĆ-BOBETKO, Z. (1997.), Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1918.–1941. *Hrvatski institut za povijest, AGM*, Zagreb.
- ŠTERC, S. i POKOS, N. (1993.), Demografski uzroci i posljedice rata protiv Hrvatske, *Društvena istraživanja*, 2 (2-3): 305-335.
- WERTHEIMER-BALETIĆ, A. (1993.), Stanovništvo Vukovara i vukovarskoga kraja, *Nakladni zavod Globus*, Zagreb.
- ŽIVIĆ, D. (2001.), Izravni demografski gubici (ratne žrtve) Hrvatske (1990.–1998.) uzrokovani velikosrpskom agresijom i neke njihove posljedice, *Društvena istraživanja*, 10 (3): 451-484.
- ŽIVIĆ, D. (2004.), Prisilne migracije i etničke promjene u Hrvatskoj između 1991. i 2001., *Časopis za suvremenu povijest*, 2: 639-661.
- ŽIVIĆ, D. i POKOS, N. (2004.), Demografski gubici tijekom Domovinskog rata kao odrednica depopulacije Hrvatske (1991. – 2001.), *Društvena istraživanja*, 13 (4-5): 727- 750.
- ŽIVIĆ, D. (2006.), Stanovništvo Vukovarsko-srijemske županije, *Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Ogranak Matice hrvatske Vukovar*, Zagreb – Vukovar.